DAVLAT CHEGARASI BILAN BOG'LIQ JINOYATLARNI ANIQLASH VA ULARNING OLDINI OLISHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Nuraliyev Abror Jumanazar o'g'li
Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasining davlat chegarasi bilan bog'liq jinoyatlarni aniqlash, ularning oldini olish va huquqiy javobgarlikni ta'minlash mexanizmlari ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Davlat chegarasining daxlsizligini ta'minlash, chegara xavfsizligini mustahkamlash, noqonuniy migratsiya, kontrabanda, davlat chegarasini qonunga xilof ravishda kesib o'tish hamda transmilliy jinoyatchilikka qarshi kurashishning normativ-huquqiy asoslari o'rganiladi. Shuningdek, chegara nazoratini amalga oshiruvchi vakolatli organlarning faoliyati, jinoyatlarni aniqlashda zamonaviy axborot texnologiyalarining ahamiyati, xalqaro hamkorlik va profilaktik choralar samaradorligini oshirish masalalari yoritiladi. Tadqiqot natijasida davlat chegarasi bilan bog'liq jinoyatlarning oldini olishda kompleks huquqiy, tashkiliy va texnologik yondashuv zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: davlat chegarasi, chegara xavfsizligi, noqonuniy migratsiya, kontrabanda, jinoyatlarning oldini olish, chegara nazorati, jinoyatlarni kvalifikatsiya qilish, huquqiy mexanizmlar, transmilliy jinoyatchilik, xalqaro hamkorlik.

Kirish

Davlat chegarasi mamlakat suvereniteti, hududiy yaxlitligi va milliy xavfsizligini ta'minlovchi muhim siyosiy-huquqiy institut hisoblanadi. Chegaralarning daxlsizligi xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, davlatlarning mustaqilligi va hududiy barqarorligini kafolatlashga xizmat qiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavining 2-moddasida davlatlarning hududiy yaxlitligi va siyosiy mustaqilligiga qarshi kuch ishlatish yoki kuch bilan tahdid qilishdan tiyilish majburiyati belgilangan [1].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat hududi va chegarasining daxlsizligi konstitutsiyaviy-huquqiy asos sifatida mustahkamlangan [2]. Mazkur qoida davlat chegarasini muhofaza qilishni davlatning muhim vazifalaridan biri sifatida belgilaydi.

Davlat chegarasi bilan bog'liq huquqbuzarliklar turli shakllarda namoyon bo'ladi. Jumladan, chegarani noqonuniy kesib o'tish, bojxona nazoratidan yashirin ravishda tovarlarni olib o'tish, qalbaki hujjatlardan foydalanish, odam savdosi va noqonuniy migratsiyaga ko'maklashish kabi harakatlar chegara xavfsizligiga tahdid tug'dirishi mumkin.

Mazkur jinoyatlarning ayrimlari transmilliy xususiyatga ega bo'lib, ularni aniqlash va oldini olish milliy qonunchilik bilan bir qatorda xalqaro huquqiy hamkorlikni ham talab qiladi. Shu sababli chegara xavfsizligini ta'minlashda jinoyat-huquqiy javobgarlik, tezkor-qidiruv faoliyati, chegara nazorati va profilaktik tadbirlarning o'zaro uyg'unligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodologiya

Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, tizimli yondashuv, qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va huquqiy talqin metodlaridan foydalanildi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Normativ-huquqiy tahlil orqali O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Jinoyat kodeksi, Jinoyat-protsessual kodeksi, davlat chegarasi, tezkor-qidiruv faoliyati va huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid qonunchilik normalari o‘rganildi.

Qiyosiy-huquqiy yondashuv asosida milliy qonunchilikning xalqaro huquqiy hujjatlar bilan o‘zaro aloqadorligi tahlil qilindi. Xususan, transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi kurashish, odam savdosining oldini olish va migrantlar huquqlarini himoya qilishga oid xalqaro normalarga e’tibor qaratildi.

Tadqiqot normativ-huquqiy manbalar tahliliga asoslangan bo‘lib, unda mustaqil statistik kuzatuv yoki empirik so‘rov o‘tkazilmagan.

Natijalar

Tadqiqot natijasida davlat chegarasi bilan bog‘liq jinoyatlarni aniqlash va ularning oldini olishning huquqiy mexanizmlari bir nechta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlardan tashkil topishi aniqlandi.

Birinchidan, davlat chegarasini huquqiy muhofaza qilishning asosiy mexanizmi maxsus qonunchilik normalariga asoslanadi. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 13-sentabrdagi O‘RQ-868-sonli «O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to‘g‘risida»gi Qonuni davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, qo‘riqlash va himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi [3]. Mazkur qonun davlat chegarasi rejimi, chegara nazorati, vakolatli organlarning huquq va majburiyatlari hamda huquqbuzarliklarning oldini olish choralarini belgilaydi.

Ikkinchidan, jinoyat-huquqiy javobgarlik chegara xavfsizligini ta’minlashning muhim vositasidir. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 223-moddasida qonunga xilof ravishda chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirish uchun javobgarlik nazarda tutilgan. Shuningdek, 246-modda kontrabanda, 182-modda esa bojxona to‘g‘risidagi qonunchilikni buzish bilan bog‘liq qilmishlarni tartibga soladi [4].

Uchinchidan, jinoyatlarni aniqlashda chegara nazorati va tezkor-qidiruv tadbirlari muhim o‘rin tutadi. «Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida»gi Qonun jinoyatlarni aniqlash, ularning oldini olish va sodir etgan shaxslarni aniqlashga qaratilgan faoliyatning huquqiy asoslarini belgilaydi [5].

To‘rtinchidan, huquqbuzarliklar profilaktikasi chegara xavfsizligini ta’minlashning mustaqil yo‘nalishi hisoblanadi. «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonun huquqbuzarliklarning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni nazarda tutadi [6].

Beshinchidan, xalqaro hamkorlik transmilliy jinoyatlarni aniqlash va ularning oldini olishda muhim ahamiyatga ega. BMTning Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiyasi davlatlar o‘rtasida huquqiy yordam, axborot almashish va jinoyatchilikka qarshi hamkorlik qilishning xalqaro asoslarini belgilaydi [7].

Tahlil va muhokama

Davlat chegarasi bilan bog‘liq jinoyatlarni aniqlashda asosiy masalalardan biri sodir etilgan qilmishni to‘g‘ri huquqiy kvalifikatsiya qilish hisoblanadi. Chegara rejimini buzish bilan bog‘liq har qanday harakat avtomatik ravishda jinoyat sifatida baholanmaydi. Huquqbuzarlikning xususiyati, ayb shakli, sodir etilish sharoiti va qonunchilikda belgilangan jinoyat tarkibi alomatlari aniqlanishi zarur.

Xususan, davlat chegarasini kesib o‘tish bilan bog‘liq qilmishlarda shaxsning tegishli ruxsatnomalarga egaligi, hujjatlarning haqiqiyligi, chegarani kesib o‘tish joyi va tartibi hamda qonunda nazarda tutilgan istisnolar hisobga olinadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Jinoyat kodeksining 223-moddasini qo'llashda qilmishning obyektiv va subyektiv belgilarini to'liq aniqlash muhimdir. Bu jinoyat javobgarligining qonuniyligi, ayb uchun javobgarlik va adolat tamoyillarini ta'minlashga xizmat qiladi [4].

Davlat chegarasi orqali noqonuniy tovar olib o'tish holatlarida esa kontrabanda bilan bojxona qonunchiligini buzish o'rtasidagi farqlarni aniqlash talab etiladi. Bunda olib o'tilayotgan predmetning turi, huquqiy maqomi, harakatning usuli va jinoyat tarkibining boshqa belgilari hisobga olinadi. Bojxona kodeksi tovarlar va transport vositalarini bojxona chegarasidan olib o'tishning huquqiy tartibini belgilaydi [8].

Chegara xavfsizligini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmatining Chegara qo'shinlari alohida o'rin tutadi. Davlat chegarasi to'g'risidagi qonunchilikka ko'ra, mazkur tuzilma chegarani noqonuniy kesib o'tishning oldini olish, chegara rejimiga rioya etilishini nazorat qilish va qonunga xilof harakatlarni aniqlash bo'yicha vakolatlarga ega [3].

Chegara nazoratining samaradorligi vakolatli organlar o'rtasidagi hamkorlikka ham bog'liq. Chegara qo'shinlari, bojxona organlari, ichki ishlar organlari va boshqa vakolatli tuzilmalar o'z faoliyatini qonunchilikda belgilangan vakolatlar doirasida amalga oshiradi.

Mazkur hamkorlikning asosiy vazifasi xavf tug'diruvchi holatlarni erta aniqlash, tegishli ma'lumotlarni almashish, jinoyat alomatlari mavjud bo'lgan holatlarni protsessual tartibda rasmiylashtirish va qonuniy choralar ko'rishdan iborat.

Jinoyatlarni aniqlash jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, biometrik identifikatsiya, elektron ma'lumotlar bazalari, videokuzatuv, transport vositalarini tekshirish uskunalari va avtomatlashtirilgan nazorat vositalari chegara nazoratining texnik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Davlat chegarasi to'g'risidagi qonunchilikda chegara nazorati doirasida shaxsning hujjatlarini, jumladan, biometrik ma'lumotlarga ishlov berish orqali tekshirish nazarda tutilgan [3]. Biroq texnologik nazoratni amalga oshirishda shaxsga doir ma'lumotlarni himoya qilish, qonuniylik va mutanosiblik talablariga rioya etilishi zarur [9].

Chegara bilan bog'liq jinoyatlarning oldini olishda xalqaro-huquqiy mexanizmlar alohida ahamiyatga ega. Transmilliy jinoyatchilik bir davlat hududi bilan cheklanmasligi sababli jinoyatchilikka qarshi kurashishda davlatlararo hamkorlik zarur.

BMTning 2000-yilda qabul qilingan Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiyasi va unga qo'shimcha protokollar odam savdosi hamda migrantlarni noqonuniy olib kirishga qarshi kurashishning xalqaro-huquqiy asoslarini belgilaydi [7], [10].

Shu bilan birga, noqonuniy migratsiya bilan odam savdosini bir xil huquqiy hodisa sifatida baholash mumkin emas. Odam savdosida ekspluatatsiya maqsadi va tegishli harakatlar muhim huquqiy belgilar hisoblanadi. Migrantlarni noqonuniy olib kirish esa xalqaro huquqda alohida tushuncha sifatida tartibga solinadi.

BMTning Odam savdosining oldini olish, unga chek qo'yish va uning uchun jazolash to'g'risidagi protokoli jabrlanuvchilarni himoya qilish va davlatlar o'rtasidagi hamkorlik masalalarini ham qamrab oladi [10].

O'zbekiston Respublikasining «Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risida»gi Qonuni odam savdosining oldini olish, uni aniqlash va jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatishning milliy huquqiy asoslarini belgilaydi [11].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Davlat chegarasi bilan bog'liq jinoyatlarni tergov qilishda dalillarni qonuniy yig'ish va baholash masalasi ham dolzarbdir. Jinoyat-protsessual kodeksi dalillarni to'plash, tekshirish va baholash, protsessual harakatlarni amalga oshirish hamda shaxs huquqlarini kafolatlash tartibini belgilaydi [12].

Chegara nazorati davomida aniqlangan holatlar jinoyat alomatlariga ega bo'lsa, ularni tegishli protsessual tartibda tekshirish zarur. Qonuniy tartib buzilgan holda olingan ma'lumotlardan foydalanish dalillarning maqbulligi bilan bog'liq muammolarni yuzaga keltirishi mumkin.

Profilaktika nuqtayi nazaridan esa chegaraoldi hududlarida huquqiy targ'ibot, aholining huquqiy xabardorligini oshirish, qonuniy migratsiya tartiblarini tushuntirish va vakolatli organlar bilan hamkorlikni rivojlantirish maqsadga muvofiq.

Tahlil asosida davlat chegarasi bilan bog'liq jinoyatlarning oldini olish mexanizmlarini takomillashtirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim deb hisoblanadi: xavfga asoslangan nazoratni rivojlantirish, idoralararo axborot almashinuvini takomillashtirish, xodimlarning huquqiy tayyorgarligini oshirish, raqamli nazorat vositalaridan qonuniy foydalanish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash.

Mazkur yo'nalishlar muallifning normativ-huquqiy tahlilga asoslangan takliflari bo'lib, ularning amaliy samaradorligini aniqlash uchun alohida statistik va empirik tadqiqotlar talab etiladi.

Xulosa

Davlat chegarasi bilan bog'liq jinoyatlarni aniqlash va ularning oldini olish mamlakat suvereniteti, hududiy yaxlitligi hamda milliy xavfsizligini ta'minlashning muhim tarkibiy qismidir.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, chegara xavfsizligini ta'minlash faqat jinoyat sodir etgan shaxslarni javobgarlikka tortish bilan cheklanmaydi. Ushbu jarayon samarali chegara nazorati, huquqbuzarliklar profilaktikasi, tezkor-qidiruv faoliyati, jinoyat-protsessual kafolatlar va xalqaro hamkorlikni o'z ichiga olgan kompleks huquqiy mexanizmlarga asoslanadi.

Davlat chegarasiga oid jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilishda jinoyat tarkibi belgilarini aniqlash, ma'muriy huquqbuzarliklarni jinoyatlardan farqlash va qonunda belgilangan istisnolarni hisobga olish alohida ahamiyatga ega.

Shuningdek, zamonaviy axborot texnologiyalarini chegara nazoratiga tatbiq etish, vakolatli organlar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish va chegaraoldi hududlarida profilaktik faoliyatni rivojlantirish huquqbuzarliklarning oldini olish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin.

Umuman, davlat chegarasi bilan bog'liq jinoyatlarga qarshi kurashishda qonuniylik, inson huquqlariga hurmat, idoralararo hamkorlik va xalqaro-huquqiy majburiyatlarga rioya etish tamoyillari ustuvor ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavi. — San-Fransisko, 1945. — 1–2-moddalar.
2. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023. — Davlat suvereniteti, hududi va chegarasi daxlsizligiga oid moddalar.
3. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risidagi Qonun. — 2023-yil 13-sentabr, O'RQ-868-son. — 1–3, 29–30, 35, 69-moddalar.
4. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. — 1994-yil 22-sentabr. — 182, 223, 246-moddalar.
5. O'zbekiston Respublikasi. Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risidagi Qonun. — 2012-yil 25-dekabr, O'RQ-344-son. — Tezkor-qidiruv faoliyatining vazifalari va huquqiy asoslariga oid moddalar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

6. O'zbekiston Respublikasi. Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risidagi Qonun. — 2014-yil 14-may, O'RQ-371-son. — Huquqbuzarliklar profilaktikasining turlari va subyektlariga oid moddalar.
7. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Transmilliy uyushgan jinoyatchilikka qarshi konvensiya. — Nyu-York, 2000. — 1, 18, 27-moddalar.
8. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Bojxona kodeksi. — 2016-yil 20-yanvar, O'RQ-400-son. — Bojxona nazorati va tovarlarni olib o'tishga oid normalar.
9. O'zbekiston Respublikasi. Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risidagi Qonun. — 2019-yil 2-iyul, O'RQ-547-son. — Shaxsga doir ma'lumotlarga ishlov berish va ularni himoya qilishga oid moddalar.
10. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Odam savdosining, ayniqsa ayollar va bolalar savdosining oldini olish hamda unga chek qo'yish va uning uchun jazolash to'g'risidagi protokol. — Nyu-York, 2000. — 2–6-moddalar.
11. O'zbekiston Respublikasi. Odam savdosiga qarshi kurashish to'g'risidagi Qonun. — 2008-yil 17-aprel, O'RQ-154-son; 2020-yil 17-avgustdagi O'RQ-633-son Qonun bilan yangi tahrirda tasdiqlangan. — Odam savdosining oldini olish va jabrlanuvchilarni himoya qilishga oid moddalar.
12. O'zbekiston Respublikasi. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. — 1994-yil 22-sentabr. — Dalillar, isbot qilish va protsessual kafolatlarga oid moddalar.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.